

MONEDA ȘI DATArea COMPLEXELOR ARHEOLOGICE

de VIRGIL MIHĂILESCU-BIRLIBA

După cum este bine cunoscut, imediat după apariție, încă din secolul VI î.d.H., moneda cunoaște o rapidă și largă răspîndire în lumea mediteraneană, la început și, apoi, treptat, în zona europeană învecinată. Însă, producerea și folosirea monedei proprii în spațiul ultim amintit se generalizează abia după 300 î.d.H., adică în La Tène C₁, potrivit cronologiei stabilite de către Paul Reinecke (1903)¹. Atît monedele provenite din regiunile civilizației greco-romane, cît și acelea emise de către localnici, datorită însemnatului lor rol economic, dar și social sau politic, vor fi întîlnite începînd din această vreme în aproape toate siturile arheologice. Dorința de a plasa cît mai exact în timp vestigiile descoperite a determinat pe arheologi să utilizeze în acest scop diferite categorii de materiale inscripții, importuri, fibule ș.a., dar mai cu seamă monedele. Datarea complexelor arheologice prin intermediul unor categorii de obiecte importate suferă însă de mai multe dezavantaje, de care arheologul trebuie să țină neapărat seama, în caz contrar demonstrațiile sale vor fi construite pe un fundament nesigur. Pornind de la aceste cîteva considerente expuse sumar mai sus, în rîndurile de față intenționăm să atragem încă o dată atenția asupra acestei probleme și, totodată, să oferim unele soluții viabile. În acest scop, vom începe prin a prezenta două din exemplele pe care le considerăm dintre cele mai sugestive.

Primul caz pe care-l vom aborda este cel al cuceririi romane a Daciei și maniera în care acest eveniment istoric major se reflectă în domeniul numismaticii. Incontestabil, unul din principalele evenimente ale istoriei vechi a României a fost cucerirea romană, care după cum este bine știut, a fost realizată în urma unor lupte crîncene, distrugerii masive și mari deplasări de populație, totul petrecîndu-se într-un interval de timp scurt. Însă, paradoxal, exact acest eveniment

¹ P. Reinecke, *Zur Kenntnis des La Tène-Denkmalen in der Zone nordwärts der Alpen, in Festschrift des röm.-germ. Zentral Museum 1902*. Mainz. 1903, p. 53 și urm.

istoric de primă însemnătate nu este reflectat din punct de vedere cronologic — cum ar fi fost de așteptat — de o deplină concordanță între datele numismatice și cele arheologice. Astfel, descoperirile monetare din 18 stațiuni geto-dacice ne-au relevat câteva fapte semnificative și care pot fi sintetizate după cum urmează: 1. În 14 stațiuni cele mai recente monede nu depășesc domnia lui Vespasian. 2. Doar în mari așezări, cu numeroase descoperiri monetare, cum au fost cea de la Barboși sau cetățile din centrul statului dac, situate în Munții Orăștiei, ultimele monede datează din perioada Nerva sau Traian; nu ar fi exclus, chiar în acest ultim caz, ca emisiunile lui Traian găsite la Costești, Grădiștea Muncelului și Blidaru să provină de la unitățile militare romane instalate aici după pacea din 102 sau în 106.

Așadar, dacă ar trebui să datăm sfârșitul așezărilor dacice numai potrivit cu descoperirile monetare, s-ar ajunge la situația ciudată și neconformă cu restul dovezilor, că doar câteva din așezările autohtone mai existau în preajma războaielor dintre Traian și Decebal². Și alte informații numismatice, cum ar fi cele furnizate de tezaure, confirmă observația de mai sus. În relație directă cu războaiele daco-romane se pot cita numai 7 tezaure, toate constituite din denari Poiana — Gorj (81 d.H.), Hațeg (80 d.H.), Costești (Domitian), Pasul Vulcan — Mărcușa (92—94 d.H.), Hunedoara (Nerva), Orăștie (98—99 d.H.) și Grădiștea de Munte — „Sub Cununi” (98—101 d.H.)³. Este foarte greu de admis, de asemenea, că numai 7 depozite monetare au fost îngropate cu prilejul cuceririi romane a Daciei.

Explicația cea mai apropiată de realitatea istorică, după părerea noastră, trebuie căutată în logica istorică și în analiza aprofundată a materialului numismatic. Numeroase tezaure au fost îngropate în Dacia înainte și în timpul luptelor cu romanii. Dar, studierea circulației monetare din Dacia arată că aceasta se caracterizează în secolul I d.H. prin menținerea prezenței denarului roman republican și a denarului imperial din prima perioadă (pre-neronian)⁴. Iată pentru ce informația furnizată de către Tacitus (*De origine et situ Germanorum*, V, 3) asupra preferinței germanilor pentru denarul republican este, după opinia noastră, valabilă în mare măsură și pentru alte popoare din *Barbaricum*, cum au fost și dacii⁵. De aceea, admitând și atracția dacilor pentru denarii emiși înaintea reformei lui Nero, lipsa din așezările dacice a monedei române de argint mai târzie este complet justificată. La aceasta trebuie să adăugăm că, între momentul emiterii monedei și data când aceasta ajungea în ținuturi mai îndepărtate din afara hotarelor imperiului — cum era și Dacia — trecea o perioadă de timp, uneori destul de îndelungată. Deci, pentru datarea complexelor arheologice din Dacia pre-romană, documentul numismatic trebuie folosit cu multă prudență.

² I. Glodariu, *Importuri elenistice și romane în Dacia* — II i.e.n. — I e.n., Cluj, 1973, p. 96—97.

³ I. Winkler, în *JNG*, 17, 1967, p. 136; E. Chirilă, I. Aldea, în *ActaMN*, 5, 1968, p. 431.

⁴ V. Mihăilescu-Birliba, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, București, 1980, p. 72—73.

⁵ B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, *Ephemeris Dacoromana*, X, Roma, 1945, p. 123 și urm.

Un al doilea caz la care ne vom opri, asemănător în multe privințe cu cel anterior, privește datarea așezărilor dacilor liberi din răsăritul României (cultura carpică). Analiza materialului numismatic găsit în aceste stațiuni a permis formularea următoarelor concluzii: 1. În cele 18 așezări datînd din secolele II—III d.H., din răsăritul României (Moldova), se întîlnesc numai monede romane emise în secolele I—II, cu o singură excepție. 2. În afară de denari, care constituie majoritatea exemplarelor (93,96‰), se întîlnesc și monede de bronz (4,31‰). Prezența acestor piese în așezări confirmă utilizarea monedei romane în circulație. 3. Majoritatea emisiunilor (peste 68‰) provine din perioada Traian — Marcus Aurelius, situație care concordă cu datele furnizate de tezaure; singura monedă posterioară Severilor este de la Aurelian, din bronz⁶.

Deci, dacă s-ar admite că data de emisie a monedei corespunde celei de îngropare, s-ar ajunge la concluzii dezmințite atît de bunul simț, cît și de datele istorice și arheologice. Complexele arheologice din Dacia răsăriteană neocupată de către romani arată — deși începuturile ei datează din secolul II — că, civilizația dacilor liberi (carpii) înflorește în secolul al III-lea. Deci, ori relațiile comerciale și politice dintre dacii liberi și romani au cunoscut maxima lor intensitate în secolul II — ceea ce după cum am văzut nu corespunde total realității — ori, aceste monede au fost primite și îngropate în secolul al III-lea, în momente care nu pot fi precizate.

După cum s-a mai arătat, în urma reformei lui Septimius Severus denarul va fi depreciat sub standardul neronian în asemenea măsură încît chiar denarii republicani uzați, emisiunile lui Marcus Antonius și aproape toate monedele de argint anterioare domniei acestui împărat vor începe a fi excluse din circulație, datorită „legii lui Gresham“ și vor fi teaurizate sau topite⁷. Deoarece conținutul său în metal prețios reprezintă o valoare intrinsecă, denarul se va menține mult timp în circulație, atît pentru tranzacțiile interne din cadrul imperiului, ca și pentru acelea cu lumea exterioară, ca o valoare sigură și apreciată⁸. Iată de ce, noi credem, că *denarius perpetuus* — termen valabil pentru moneda romană de argint pînă la Septimius Severus — va avea un alt tarif decît cel al noilor monede și nu va fi teaurizat decît începînd din 194 d.H.⁹ Iată principala rațiune care împiedică considerarea monedelor de argint anterioare lui Septimius Severus ca elemente certe de datare. Deci, și în ceea ce privește complexele arheologice dacice din secolele II—III d.H. (cultura carpică), monedele nu pot ajuta prea mult la datare.

La cele două exemple prezentate pot fi adăugate și altele, pe care doar din motive de spațiu nu le mai redăm. Studiarea unor asemenea situații însă ne îndreptățește să susținem că, datarea pe cale numismatică a siturilor arheologice trebuie să țină seama de următoarele:

⁶ V. Mihăilescu-Birliba, *op. cit.*, p. 75 și urm.

⁷ *Ibidem*, p. 198 și urm.

⁸ S. Bolin, în *BerRGK*, 19, 1929, p. 136; *idem*, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A.D.*, Stockholm, 1958, p. 58.

⁹ *Ibidem*, p. 58 și 234.

1. Monedele de metal prețios nu constituie elemente sigure de datare, în schimb, piesele de bronz și aramă, ca și, în general, nominalurile mici, pot ajuta mai mult la fixarea unor repere cronologice în cadrul descoperirilor arheologice. 2. Întrucât între data de emitere și momentul când moneda ajunge în circulație există un anumit interval de timp, cronologia complexelor arheologice trebuie să țină seama și de acest aspect al problemei. De exemplu, la Pompei, într-un complex închis — încheiat sigur în 79 d.H., —, monedele din circulație nu depășeau perioada Caligula — Claudius, fără nici un exemplar din secvența Nero — Vespasian. 3. Folosirea materialului numismatic în cadrul cercetărilor arheologice impune o strânsă colaborare între numismați și arheologi; numai în acest mod, diversele situații care apar pe parcursul cercetării pot fi explicate corect. De exemplu, în ultimul nivel de locuire a cetății dacice de la Sprincenata s-a găsit o monedă de bronz, de la Augustus (7—5 î.d.H.), ceea ce ar fi datat acest nivel la sfârșitul secolului I î.d.H./începutul secolului I d.H.; din fericire, unul din cei doi specialiști care au condus cercetările era și numismat; el a reușit să observe că piesa respectivă avea o contramarcă din vremea lui Claudius și, deci complexul se datează pe la jumătatea secolului I d.H., adică cu o jumătate de veac mai târziu decât datarea inițială¹⁰. 4. În sfârșit, la datarea unui complex arheologic informațiile oferite de descoperirile monetare pot fi utilizate numai prin coroborarea lor cu celelalte categorii de date, furnizate de restul materialelor.

¹⁰ C. Preda, *Dava de la Sprincenata*, București, 1986, p. 74.